

szintén az ország jóságos anyjának halálát panaszolták, mint pótolhatatlan veszteséget. Míg II. József magyar irodalmi megjelenítése meglehetősen ellentmondásosnak tetszik (Ányos Pál „kalapos király”-ától a jozefinista megnyilatkozásokig), Mária Teréziát magyar költők sora dicsőítette, gyászolta (őszintén). Ismét Kazinczytól idézek egy jellemző passzust: 1789-ben megjelentetett *Hivatalba vezető beszédében*, „melyet a Kassai Tudománybeli Magyar Nemzeti Oskoláinak leg-első királyi visitoraihoz tartott”, a királynőt olyan sorban helyezi el, amely kapcsolatos a magyar hadi dicsőség kiemelkedően fényes emlékeivel. Összefüggésben a visitorok feladataival, hogy meggyőzzék, akiket illet, a német nyelv tanulása nem veszélyeztetheti a magyar nyelv státusát, még kevésbé azt, hogy az iskolákban nevelt tanulóknak a haza szolgálatába állítása sérelmet szenvedjen. „Ez adja által a következő származásoknak a Magyar nemes maga-meg-tagadást s a büszkeséget, a forrását azoknak a bajnoki tetteknek, a mellyekkel Attila, II-dik András, I-ső Lajos, Hunyadi Mátyás és Maria Theresia az ellenségnek el-borító fegyverét vissza-verték, s Európát rettegésre szorították.”²⁶ Tanügy, „hadügy”, művelődés és emlékezet összekapcsolódása jelzi, a királynő emléke nem fakult, helyet kapott a kifejezetten magyar történelem és a magyar művelődés történetében. Méghozzá a kortársak által számon tartott legnagyobb nevek között.

MINDSZENTY HAZAFISÁGA

Soós Viktor Attila

**„A hit állandó öröme indít arra, hogy dolgozzam a lelkekért a menekült magyarság körében.”
Mindszenty hazafisága, hűsége az egyházhoz,
a történelmi magyar hazához**

„A számkivetésben sem érzek keserűséget. A hit állandó öröme indít arra, hogy dolgozzam a lelkekért a menekült magyarság körében. Ezt kezdtem meg Zalaegerszegen, folytattam Veszprémben, Esztergomban és az országban. Ez a feladat hárul rám most is: keresni, vigasztalni és erősíteni enyéimet. »Nem azt keresem, ami nekem hasznos, hanem ami másoknak van javára, hogy üdvözüljenek.« (I. Kor. 10,33)” – ezeket a sorokat Mindszenty József *Emlékirataim* című munkájában olvashatjuk¹, annak kapcsán, hogy 1974 februárjában VI. Pál pápa megüresedetté nyilvánította az esztergomi érseki széket. Sokszor, sokan vádolták Mindszentyt, hogy nem volt engedelmes, ellenszegült a pápának. Ebben az írásban arra szeretnék rávilágítani, hogy miért volt fontos Mindszenty egész életében a lelkipásztori szolgálat, a teljes magyarság körében végzett munkája, és hogy miképpen jelent meg ez a gondolat az életében. A megpróbáltatások, amelyeket élete során elszenvedett, olyan helyzetek voltak, amelyek nagyon sokak számára jelenthettek volna nehézséget, ő azonban nem kesergett, hanem példamutató módon vállalta a nehézségeket. Gondoljunk a Tanácsköztársaság, a nyilas, vagy a kommunista diktatúra bebörtönzéseire, az Amerikai Egyesült Államok követségén töltött tizenöt

²⁶ Kazinczy Ferenc: *Levezetés XXV. kötet*, s.a.r. Soós István, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2013, 308. Mária Terézia érdemeiről az oktatásügy fejlődésében vö. még uo, 310-311.

¹ Mindszenty József: *Emlékirataim*. Sajtó alá rendezte: Kovács Attila Zoltán és Soós Viktor Attila. Helikon Kiadó, Budapest, 2015. 520. o.

éves félrabságra, arra a kényszerhelyzetre, melynek következtében el kellett hagynia hazáját, vagy érseki székének megüresedetté nyilvánítására. Ezek mind olyan események, melyek külön-külön is embert próbáló pillanatok voltak. Mindszentynek azonban mindegyiket meg- és át kellett élnie. Sőt az adott helyzetben olyan döntést kellett hoznia, amely összhangban volt lelkipásztori felfogásával, ugyanakkor méltó az ezer éves magyar egyház élén álló főpásztorok történelmi súlyához.

A nehézségek, megpróbáltatások biztos, hogy nem jelentettek számára könnyű helyzetet, de mégsem a keserűség lett úrrá rajta. Sőt, mindig a nehezebb utat választotta, nem futamodott meg, hanem nekifeszült az előtte álló feladatnak és az lebegett a szeme előtt, hogy Krisztus szolgáljaként a magyarságot segítse, kiálljon a megpróbáltatást, üldöztetést szenvedők mellett. Egész életére – akár felsőpatyi káplánóságára, akár magyar katolikus egyház élén betöltött pozíciójára, akár a világon szétszóródott magyarság lelkipásztori ellátására gondolunk – jellemző volt, hogy papként, tekintett feladatára. Papként, lelkipásztorként akarta szolgálni a rá bízottakat, elsősorban a Kárpát-medencében élőket, függetlenül felekezeti, vagy nemzetiségi hovatartozásuktól. Felkereste, vigasztalta és erősítette mindazokat, akikhez el tudott jutni. Amikor visszatért Veszprémbe sopronkőhidai, majd soproni börtönbüntetéséből, akkor is lelkipásztori útra indult, mint ahogy a második világháború után romokban lévő országban igyekezett erősíteni a megfáradtakat. Ehhez a lelkipásztori látogatásokat és később a Mária-évet tartotta megfelelő eszköznek. 1956 október végén, november elején megadatott szabad négy napjában is igyekezett az emberek felé fordulni, meghallgatni őket. Mint ahogy 1971. október 23-a után, miután letelepedett a bécsi Pázmáneumban, idősen, betegen is elsődleges feladatának tekintette, hogy a világon szétszóródott magyarságot felkeresse és lélekben erősítse. Nem magát nézte, hanem azt, hogy mi válik másoknak javára, ami által üdvözülhetnek. Mindent megtett azokért, akiket megpróbáltak korlátozni a XX. századi diktatúrákban, akiknek sérültek alapvető szabadságjogai, a minden embert megillető emberi méltósága és tisztessége. Fölemelte szavát az emberi jogok védelmében, az anyanyelvük, a vallásuk, nemzetiségi hovatartozásuk miatt üldözöttek érdekében. Újra és újra megjelent a XX. században – sőt sajnos a XXI. században is előkerül –, hogy korlátozták, sőt megtiltották az

anyanyelv használatát, a szabad vallásgyakorlást és akadályozták az alapvető emberi jogok gyakorlását. A magyar Katolikus Egyház mindenkori vezetőjének történelmi felelőssége, hogy ilyen helyzetekben megszólaljon, segítse, bátorítsa azokat, akik korlátozást szenvednek és felhívja a figyelmét a politikumnak, arra, hogy amit tesz, az elfogadhatatlan.

Mindszenty József 1945. október 7-én foglalta el az esztergomi érseki széket. Székfoglaló beszédében² történelmi kontextusba helyezte személyét, mint kilencedik főpásztor, aki a királynék városából érkezett a királyok városába. Áttekintette elődeinek jelentőségét, szerepét. *„Nem jövök Róbert érsek keménységével; atyátok akarok lenni, még a nehéz idők súlyos kísértései között eltévelyedett tékozló fiúknak is. Még nem léphetek be a közjogi harcok dandárjába sem, mert közjogi örvényben élünk, a jogfolytonosság összes erős fonalai és finom erezei látszólag elszakadtak. Hiányzik nem egy alkotmányos tényezőnk, de az elődök helyén van már az ország primása. Ha a balszerencse elmúltával a nemzet józansága hidat ver az örvény felett, mint Pontifex, mint hídverő és több mint 900 év jogán az ország első zászlósura, a Ti érseketek, az ország primása is ott lesz közjogi életünk helyreállításában és továbbvitelében.”*³ Beszédének egy másik részében az 1945-ös helyzetről így beszélt: *„Ma előttünk riadó, vak mélység örvénylik fel; történelmünk legnagyobb erkölcsi, közjogi, gazdasági örvényében fuldoklik a vérző Magyarország.”*⁴ A második világháború utáni helyzetben Mindszenty József abban látta a lehetőséget, hogy a lelkipásztorkodásra helyezi a hangsúlyt, igyekezett a hitélet elmélyítését elősegíteni. Mint lelkipásztor állt a magyar társadalom szolgálatába: *„Akarok jó Pásztor lenni, aki ha kell, életét adja juhaiért (Jn. 10,15), Egyházáért, hazájáért!”* Főpásztori székfoglaló beszédében arra hívta a

² Mindszenty József székfoglaló beszéde, Esztergom, 1945. október 7. In: Mindszenty Okmánytár – Pásztorlevelek – Beszédék – Nyilatkozatok – Levelek. Első kötet, Mindszenty tanítása. Sajtó alá rendezte: Vecsey József. München, 1957. 46-53. o.

³ Mindszenty József székfoglaló beszéde, Esztergom, 1945. október 7. In: Mindszenty Okmánytár – Pásztorlevelek – Beszédék – Nyilatkozatok – Levelek. Első kötet, Mindszenty tanítása. Sajtó alá rendezte: Vecsey József. München, 1957. 47. o.

⁴ Mindszenty József székfoglaló beszéde, Esztergom, 1945. október 7. In: Mindszenty Okmánytár – Pásztorlevelek – Beszédék – Nyilatkozatok – Levelek. Első kötet, Mindszenty tanítása. Sajtó alá rendezte: Vecsey József. München, 1957. 48. o.

nemzetet, hogy „Legyünk most az imádság nemzete!” „Ha Isten-Atyánk és Mária-Anyánk segít, akarok lenni népem lelkiismerete, hivatott ébresztőként kopogtatok lelketek ajtaján, a föltetsző tévelyek ellenében az örök igazságokat közvetítem népemnek és nemzetemnek. Ébresztgetem nemzetünk megszentelt hagyományait, amelyek nélkül egyesek talán igen, de a nemzet nem élhet.”⁵ Mindszenty József lelkipásztorként alapvetően a teljes magyar nemzet felemelkedését, hitéleti elmélyítését tűzte zászlájára, így aztán gyorsan konfrontálódott a politikai hatalommal. Hajlamosak vagyunk arra, hogy azt keressük, Mindszenty Józsefnek miben volt igaza, vagy miben tévedett. A lelkipásztori, közéleti szerepvállalásának bemutatása helyett értékítéletet mondunk róla, ahelyett, hogy azt ismertetnénk, hogy mit tett nemzetéért. Természetesen nem volt hiba nélküli Mindszenty József sem, neki is voltak gyengeségei, nem mindig látott át mindent, nem minden döntése volt hiba nélküli, de azt biztosan állíthatjuk, hogy nem önző személyes érdekek, nem a saját boldogulása, előre menetele vezette a főpásztort, hanem a magyar nemzet szolgálata. Ezt a nemzetmentő, sorstársaiért aggódó, rajtuk segítő, értük tevékenykedő főpapot kívánom bemutatni, hogy miként lépett fel esztergomi érsekként, a második világháború után, amikor a többpárti demokrácia keretei között a kommunisták egyeduralomra törtek és egyik legfőbb ellenségüket, az egyházakat igyekeztek elhallgattatni, legalábbis erre vonatkozó cselekedeteik sorát fedezhetjük fel.

A katolikus egyház, és vezetője Mindszenty József a háború utáni években a kiengesztelődést helyezte központi értéknek a köztudatba, a harc és gyűlölködés helyett a megbocsátás és szeretet gondolatát emelte ki.

Mindszenty kötelességének érezte, hogy ellenőrizze a közéletet, az elszaporodó kegyetlenkedések, igazságtalanságok, visszaélések, tehát minden jogtalanság ellen felemelte a szavát. Mivel a megszállt országban az alkotmányos tényezők erősen korlátozva voltak, ezért az a gondolat vezérelte az ország első egyházi vezetőjét, hogy minden sérelmes ügyben szót emeljen.

⁵ Mindszenty József székfoglaló beszéde, Esztergom, 1945. október 7. In: Mindszenty Okmánytár – Pásztorlevelek – Beszéddek – Nyilatkozatok – Levelek. Első kötet, Mindszenty tanítása. Sajtó alá rendezte: Vecsey József. München, 1957. 49. o.

Ezt sokan úgy értelmezték, hogy beleavatkozott a politikába, hogy harcolt, hogy olyan dolgokkal foglalkozott, amivel nem kellett volna. Mindszenty azonban elsősorban lelkipásztor volt. Elsődleges feladata akár plébánosként, akár püspökként, akár hercegprímásként az volt, hogy a rábízottak lelki életét segítse, de tanítása, szentbeszédei, körlevelei, megnyilatkozásai nemcsak hitéleti kérdésekre vonatkoztak, hanem mindazzal foglalkozott, ami a kor emberét érintette. Felelős egyházi vezetőként szót emelt, ha valami visszaélést, nehéz helyzetet látott. Nem válogatott, nem tett különbséget üldözött és üldözött, magyar és magyar között. Az vezette, hogy az embert ne érje sérelem, emberi méltóságát, emberi jogait tiszteletben tartsák. Azok között a körülmények között, amelyek a XX. századot jellemezték, amelyek a diktatúrák mindennapjait meghatározták, nem beszélhetünk az alapvető emberi jogok tiszteletben tartásáról, de egy felelős vezetőnek nem a körülményeket, nem az ideológiákat kell néznie, hanem magát az embert. Ezt tette Mindszenty, így tekintett üldözést szenvedő kortársaira, mely szemléletmód kialakulásában nyilván szerepe volt annak, hogy őt magát sem kímélték, őt is üldözték.

Tekintsük át – röviden – hogy kikért, mikor és miért hallatta hangját. Grósz József kalocsai érsekkel együtt Mindszenty, mint veszprémi püspök, az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnökének felhívta a figyelmét a Németországba történő deportálások jogtalanságára, a szovjet fogolytáborokban lévő rossz körülményekre és a letartóztatott papokkal szembeni embertelen bánásmódra.

Dálnoki Miklós Bélánál – immár levélben – ugyancsak tiltakozott Mindszenty 1945. október 10-én, a magyarországi németek – kollektív bűnösség elve alapján történő – kitelepítése ellen. Ha a nyugati, vagy a keleti harctereken fogságba esett közel kilencszázezer honfitársunk helyzetét nézzük, akkor láthatjuk, hogy különböző körülmények között tartották őket fogva, és az amerikai, francia fennhatóságú táborokból 1946 nyarán hazatérhettek a foglyok, míg a szovjet táborok foglyai egészen 1956-ig fogságban voltak. Mindszenty azonban nemcsak a keleti és a nyugati hadifogolytáborokban lévő katonák és civilek miatt emelt szót, hanem a Magyarország területén lévő szovjet fennhatóságú fogolytáborokban rabosított üldözöttekért is kiállt. A hadifoglyok ügyében 1945. október 27-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottság angol, amerikai és szovjet tagjai-

hoz fordult, akik úgy ítélték meg, hogy egyházi személyeknek, így Mindszentynek sem kellene politikai kérdésekbe ártania magát. Az esztergomi érsek azonban ezt nem politikai kérdésnek tekintette, és a Magyarországon szolgáló amerikai, angol és francia diplomatákat részletes, feltáró levelekkel ostromolta, még akkor is, amikor sorra semmitmondó, formális válaszokat kapott. A párizsi békekonferencia megkezdése előtt 1946. július 22-én a Külügyminiszterek Tanácsához fordulva, nemcsak az államhatárok igazságtalanságára hívta fel a figyelmet, hanem rámutatott az emberi jogok védelmének magyarországi anomáliáira. A hadifoglyok helyzetével 1948. december 26-i letartóztatásáig foglalkozott, majd börtönbüntetése, házi őrizete és szabadulása után az Amerikai Egyesült Államok követségén november 4-i menedékkérelme után vetette újra papírra a Szovjetunióban lévő hadifoglyok hazatérésének ügyét.

Nem sokkal hercegprímási kinevezése után, 1945. október 15-én körlevelet adott ki a csallóközi magyarok helyzetéről.⁶ A magyar kisebbség sorsa csak 1945 decemberében enyhült valamelyest. Ekkor kezdődtek meg a Magyarország és Csehszlovákia közötti tárgyalások, melyek egy csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményhez vezettek. A csehszlovák kormány annyi magyart telepíthetett Magyarországra, amennyi szlovák hajlandó volt önkéntesen az ő helyükre áttelepülni. Magyar részről „alaposan” végrehajtották ezt a magyarság számára igen kedvezőtlen egyezményt, a csehek 1946 nyarán, a párizsi békekonferencián előterjesztették a 200000 magyar Szlovákiából való kollektív kitelepítésére vonatkozó kérelmüket. A cseh kormány kérelmét azonban visszautasították. A magyar békeszerződésbe azonban a következő cikkely került bele: „Magyarország kétoldalú tárgyalásokat kezd Csehszlovákiával avégből, hogy megoldják annak a magyar eredetű Csehszlovákiában maradt lakoságnak a problémáját, mely az 1946. február 27-i lakosságcsere-egyezmény értelmében nem települ át Magyarországra.” Ezzel egyidejűleg a csehszlovák kormány arra kötelezte magát, hogy véget vet a magyarok üldözésének. Ennek a nemzetközi megállapodásnak az ellenére a csehszlovák kormány 1946. november 17-én

⁶ Mindszenty Okmánytár – Pásztorlevelek – Beszédék – Nyilatkozatok – Levelek. Első kötet, Mindszenty tanítása. Sajtó alá rendezte: Vecsey József. München, 1957. 62-64. o.

megkezdte a magyar kisebbség erőszakos áttelepítését a németek által elhagyott Szudétavidékre.

Az 1945 elején létrejött Magyar Államrendőrség tömegesen helyezte rendőrhatósági őrizet alá, azaz internálta azokat, a nemzetiszocialista, szélsőjobboldali meggyőződésű, a háború mellett kiálló személyeket. Sokszor olyanok is internáltak, akik vétlennel voltak, tévedésből kerültek ezen intézkedés alá, illetve politikai leszámolás, bosszú áldozatai lettek. Mindszenty még veszprémi püspöki időszakában kérte a belügyminisztert, hogy engedjék el az ártatlanokat, akadályozzák meg a politikai rendőrség túlkapásait. Esztergomi érsekként még inkább nyomon követte az üldözöttek sorsát.⁷ Mivel Mindszenty korábban már két ízben megtapasztalta a fogolylét borzalmait, ezért minden fogvatartottra, függetlenül attól, hogy mit követett el, úgy tekintett, mint aki szenved ebben a helyzetben. 1945. november 18-án meglátogatta a Buda-déli Internálótábort. Ezt követően ellátogatott a csepeli internálótáborba is, 1945 karácsonyán, ahová először nem engedték be, majd 1946 elején mégis engedélyt kapott a látogatásra. A háború befejezésének évében számos jelzés érkezett Mindszentyhez, hogy milyen borzalmas körülmények között élnek a fogvatartottak, az internáltak hozzátartozói kérésekkel keresték az esztergomi érseket, panaszok, sérelmek, százai futottak be hozzá. Ezek hatására 1945. december 25-én levelet írt a miniszterelnöknek, majd december 29-én a miniszterelnök mellett a belügy- és igazságügy-miniszternek is. Ezekben a levelekben a különböző internálótáborokban fogvatartottak körülményeit írta le. Mivel a kért és várt közkegyelem elmaradt, újra összeszedte és összefoglalta a táborok állapotait 1946. november 12-i összesítésében. Esztergomi érsekként a legnagyobb problémát abban látta, hogy nem volt lehetőség a fogvatartottak lelki gondozására. Nem az internáltak elítélésének tényét vitatta, bár lehet, hogy ebben is szót emelhetett volna, hanem azo-

⁷ Bank Barbara: Mindszenty és az internálótáborok. In: Havi Magyar Fórum, 2013. január; Balogh Margit: Mindszenty József (1892-1975) I-II. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015. 530-531. o. Bank Barbara: Jelentés a Buda-déli internálótáborról – Mindszenty József beszámolója az Illyés-hagyatékban. In: Magyar Szemle, Új folyam XXIV. 7-8. szám; Bank Barbara: A Buda-déli internálótábor 1945-1949. In: Memento II. Az 1945-56 között elítélt magyar Politikai Elítéltek Közössége kiadványa. Szerkesztette Bank Barbara.

kat az embertelen körülményeket kifogásolta, amelyek a fogvatartottak mindennapi életét megkeserítették. Minimális ellátás, aminek borzasztó minősége volt, embertelen körülmények, piszok, bűz, olyan bánásmód, ami nem volt tekintettel a betegekre se, nyomor és minimális hely a fogvatartottaknak. A körülmények tekintetében jogosan vont párhuzamot a náci koncentrációs táborokkal. De nemcsak a fizikai közeget kifogásolta, hanem a foglyok lelki gondozásának hiányát illetve korlátozását is szóvá tette.

A magyar katolikus püspöki kar tagjai 1945. október 17-én felemeltek szavukat azok érdekében, akiket bírói ítélet nélkül tartottak fogságban vagy sýnlődtek internálótáborokban, és állást foglaltak a németek kollektív kiirtása ellen is.⁸ A magyarországi német lakosság kitelepítéséről szóló rendeletet 1945. december 22-én írta alá Tildy Zoltán miniszterelnök, ennek végrehajtását szabályozó rendeletet pedig Nagy Imre belügyminiszter adta ki 1946. január 4-én. Meg is kezdődött a kiutasítottak Németország amerikai megszállási övezetébe történő elszállítása, amely júniusig tartott, majd egy rövid szünet után augusztustól folytatódott 1946-os év végéig. Mindszenty bíboros levelekkel, beadványokkal, sajtónyilatkozatokkal és prédikációkkal harcolt, hogy emberibb bánásmódban részesítsék az elhurcoltakat, küzdött, hogy vizsgálják felül az ítéleteiket. 1947 augusztusában ismét kezdetét vette a magyarországi németek kitelepítése – ekkor már Németország szovjetek által megszállott keleti övezetébe –, Mindszenty erélyesen tiltakozott a magyar püspökök nevében Dinnyés Lajos miniszterelnöknél a kitelepítés folytatása ellen. Tiltakozó levele 1947. augusztus 8-án kelt. Augusztus 23-án prímás távirat útján tiltakozott a kormánynál a kezdődő deportálások ellen. Október 2-án Mindszenty bíboros ismét a magyar püspökök nevében tiltakozott egy pásztorlevében a magyarországi németek és a magyarok Csehszlovákiából történő deportálása miatt.

1948. február 9-én Mindszenty hercegprímás Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter közbenjárását kérte az üldözött magyarországi németek érdekében.

⁸ Mindszenty Okmánytár – Pásztorlevelek – Beszédék – Nyilatkozatok – Levelek. Első kötet, Mindszenty tanítása. Sajtó alá rendezte: Vecsey József. München, 1957. 68. o.

A délvidéki magyarok elleni titoista partizánok agressziójáról 1946. július 17-én kelt levelében tájékoztatta Nagy Ferenc miniszterelnököt.

Mindszenty nemcsak az 1945 – 1948 közötti években állt ki az emberi jogok védelme ügyében. Egész életét végigkísérte, hogy szót emeljen az üldözöttekért, az alapvető emberi jogok védelméért. Humanitárius és pasztorációs kötelességének tekintette, hogy kiálljon a Kárpát-medence magyarsága mellett, a történelmi haza polgárainak védelméért. Főpásztori felelősséggel, bátor kiállással tette kötelességét. A Vörös Hadsereg kíséretében érkező magyar moszkovita kommunista politikusok, akár Rákosi Mátyás, akár Révai József, akár Gerő Ernő minden alkalommal szabadságot ígértek a magyar népnek, demokráciát, függetlenséget, vallás- és sajtószabadságot. Mindez azonban csak a szavak szintjén jelent meg. A valóság más volt, mást mondtak és mást cselekedtek. A kommunisták minden szabadságot eltiportak, különösen igaz ez a politikai szabadságra. Minden eszközt megragadtak, hogy megszerezzék a hatalmat. Azokat, akiket ellenségnek tekintettek, azok ellen különböző eljárások keretében felléptek. Azok ellen is, akik a háború előtt és alatt vétték a legalapvetőbb emberi minimum ellen és azok ellen is, akik nem követtek el semmit, de ellenségnek bélyegezték őket, és úgy állították be a tevékenységüket, hogy felelősek a két világháború közötti időszak Magyarországon történt eseményeiért. Főként népbírósági eljárásokban léptek fel ellenük, de gyakran alkalmazták az internálás intézményét is velük szemben. Voltak, akik jogosan kerültek bíróság elé, és voltak olyanok, akik mondvacsinált ürüggyel. A fő probléma, hogy nem objektív, nem független eljárások keretében születtek az ítéletek, hanem politikai alapon. Erre világított rá Mindszenty József, addig, amíg őt magát is hasonló keretek között el nem ítélték. Elítélni el lehetett, de elhallgattatni nem, hiszen 1956 október végi szabadulása után, majd az Amerikai Egyesült Államok követségén a 15 éves félrab-ság idején, majd 1971 után a világon szétszóródott magyarok lelkipásztoraként, amikor csak tehette kiállt az üldözöttekért, az emberi jogokért, és mindig rávilágított az embertelen körülményekre.

Mindszentyt soha nem politikai haszonszerzés, vagy közéleti befolyásolás mozgatta, hanem mindig az embertelenség elítélése, és legfőképpen az embernek, mint Isten teremtményének kijáró tisztelet.